

Crearea fondurilor grănicerești năsăudene

Cornelia Vlașin

Keywords: *Funds of Naszod Border Guard; Romanian Border Regiment II; School*

Nevoia de securitate a Imperiului Habsburgic a determinat organizarea completă a graniței militare. Militarizarea graniței estice a fost determinată de interesul Curții de la Viena și al administrației habsburgice de a crea o unitate teritorială cu caracter militar care să constituie un element de stabilitate în acest teritoriu, având în vedere situația social-politică din Transilvania și în particular a Văii Rodnei la mijlocul secolului al XVIII-lea (protestele și revoltele locuitorilor față de abuzurile magistratului de Bistrița, fenomenul bejeniei).

La 10 martie 1761, generalul Nicolae Adolf Buccow a fost numit comandantul trupelor imperiale din Transilvania, având și misiunea de a studia posibilitatea întemeierii regimentelor grănicerești în Principat. La 13 octombrie 1761, a înaintat deja un prim proiect cu propunerea înființării a 7 regimente. Se formau trei regimente de infanterie și unul de cavalerie (husari) ale secuilor și două regimente de infanterie și unul de cavalerie (dragoni) ale românilor. Dintre aceste unități, în zona Năsăudului urma să se înființeze, prin militarizarea a 23 de comune* cu o populație de 4.300 de familii, un regiment de infanterie cu 12 companii și unul de cavalerie (dragoni) cu 8 escadroane¹. În propunerea lui Buccow se stipula ca regimentele să se alcătuiască doar din greco-catolici, pe motiv că ortodocșii ar fi prea atașați de coreligionarii din Moldova și Muntenia.

Cu unele revizuiuri, între care și reducerea regimentelor secuiești de infanterie la două, proiectul generalului Buccow a fost aprobat la 20 ianuarie 1762 de către Consiliul Aulic de Război, iar la 16 aprilie de către împărăteasa Maria Terezia, generalul fiind numit comisar pentru înființarea graniței militare transilvane. Teritoriul pe care se întindea odinioară districtul năsăudean era situat în nord-estul Transilvaniei, cuprinzând comunele de pe cursul superior al Someșului Mare și de pe afluenții acestuia: Valea Ilvei, Valea Rebrei, Valea Someșului și Valea Țibleșului.

La 21 aprilie 1762 au fost numiți de către Consiliul Aulic de Război comandanții și ofițerii pentru regimentul de infanterie și cel de dragoni de la Năsăud.

În anul 1764 s-a produs a doua etapă a militarizării districtului, prin încorporarea a cinci comune din Valea Șieului – Budacul Românesc, Gledin, Monor, Ragla și Șieut – și a două comune de pe Valea Mureșului – Morăreni și Rușii Munți. În același an, s-a procedat la fixarea limitelor dintre Valea Rodnei și teritoriile

¹ Vasile Bichigean, *Statutul grăniceresc*, "Arhiva Someșeană" 8 (1928), p. 78.

* Primele comune militarizate erau: Rodna, Maieru, Sângeorz Băi, Feldru, Ilva Mică, Leșu, Rebrîșoara, Rebra, Nepos, Năsăud, Salva, Telciu, Coșbuc, Bichigiu, Zagra, Poienele Zăgrii, Aluniș, Suplai, Mocod, Runcu Salvei, Mititei, Sântioana și Nușfalău (Mărișelu).

limitrofe, numindu-se în acest scop o comisie pentru efectuarea demarcației. La 15 ianuarie 1765, generalul Siskovich și Michael von Brukenenthal au propus Consiliului Aulic de Război ca terenurile preluate de la comunele săsești: Dumitra, Pintic și Iad (Livezile) să fie înglobate în teritoriul regimentului de graniță din vecinătatea malului stâng al Someșului Mare. Tot acum s-a executat prima hartă a districtului de către căpitanul Hohenhansen.

Normele de bază pentru conducerea Districtului de graniță au fost fixate prin **Patenta imperială din 16 martie 1764** și dezvoltate în **Regulamentul organizatoric**, adoptat în anul 1766. Încă din primul articol se prezintă îndatoririle grănicerești, intuindu-se astfel motivele care au stat la baza înființării regimentului: "Că atât în timp de război, cât și în timp de pace să se îngrijească de apărarea granițelor, să fie de strajă la garnizoane și la poteci, să mențină siguranța țării, prin urmărirea hoților și împiedicarea importului și exportului clandestin de mărfuri și de bucate prohibite, precum și prin prevenirea, în conformitate cu ordinele date de mai marii lor, a tuturor prevacațiilor de orice fel ar fi și a trecerii graniței."²

Ultima etapă a extinderii teritoriului regimentului de graniță a avut loc în anul 1783, când s-a efectuat militarizarea Văii Bârgăului. Familia Bethlen, în posesia căreia se aflau satele înainte de militarizare, a primit ca despăgubire 700.000 de florini, din care 300.000 plătiți în numerar, iar pentru 400.000 li s-a cedat domeniul fiscal Păuliș din Banat³.

Prin reorganizarea celor opt sate din Valea Bârgăului: Rusu Bârgăului, Josenii Bârgăului, Mijlocenii Bârgăului, Susenii Bârgăului, Prundu Bârgăului, Bistrița Bârgăului, Tiha Bârgăului și Mureșenii Bârgăului și a așezărilor din Valea Someșului când s-au creat încă șase sate noi: Șanț (Rodna Nouă), Ilva Mare, Măgura Ilvei, Poiana Ilvei (Sâniosif), Parva și Romuli, districtul Regimentului II de Graniță cuprindea 44 de localități. După anul 1815 s-a trecut la o nouă organizare a companiilor regimentului, care s-a menținut până la desființarea regimentului. Năsăudul a rămas în continuare sediul comandamentului regimentului și al statului major, iar regimentul a fost organizat în 12 companii, prima localitate fiind și sediul companiei:

- compania I : Monor, Rușii Munți, Gledin și Morăreni;
- compania a II-a: Budacul de Jos, Mărișelu, Șieut, Ragla și Sântioana;
- compania a III-a: Prundu Bârgăului, Tiha Bârgăului, Mureșenii Bârgăului și Bistrița Bârgăului;
- compania a IV-a: Josenii Bârgăului, Susenii Bârgăului și Mijlocenii Bârgăului;
- compania a V-a: Rodna, Maieru, Ilva Mare și Șanț;
- compania a VI-a: Sângeorz Băi, Poiana Ilvei și Măgura Ilvei;
- compania a VII-a: Feldru, Ilva Mică și Leșu;

² *Ibidem*, p. 9.

³ Arhivele Naționale Bistrița-Năsăud [în continuare, ANBN], fond *Administrația Fondurilor Grănicerești*, ds., 47, f. 15; *Pădurile județului Bistrița-Năsăud din cele mai vechi timpuri până astăzi* [în continuare, *Pădurile*], Bistrița, 2005, p. 80; Virgil Șotropa, *Militarizarea văii Bârgăului, "Arhiva Someșană"* 10 (1930), p. 1-30.

- compania a VIII-a: Rebrîșoara, Rebra, Nepos;
- compania a IX-a: Născăud și Salva;
- compania a X-a: Telciu, Coșbuc, Bichigiu și Romuli;
- compania a XI-a: Zagra, Poienele Zăgrii, Aluniș, Suplai;
- compania a XII-a: Mocod, Runcu Salvei, Mititei⁴.

Instituția care se născăduse nu avea doar atribuții militare, ei revenindu-i un rol r. ai complex care includea organizarea și conducerea întregii vieți economice și sociale din regiment.

În scopul unei mai bune și mai ușoare administrări a regimentului, din anumite venituri provenite din administrarea averilor grănicerești sau din muncile prestate de populație, precum și din contribuția benevolă a acestora s-au înființat fondurile grănicerești – **de provente** (*Proventen Fond*)⁵, **de monture** (*Montur Fond*)⁶ și **fondurile școlare**.

Baza fondului de provente a constituit-o suma de 7.799 florini și 59 de creițari, sumă ce reprezenta “relaxarea de taxe” acordată de Maria Terezia la “plănsorile grănicerilor” pentru “concentrarea lor în tabără în anul 1763”. Neputând fi împărțită între contribuitori, prin **Rescriptul Consiliului de Război din 8 martie 1770**, s-a luat decizia ca suma să intre în fondul de provente⁷.

Principală sursă de venit a fondului de provente au constituit-o veniturile comunelor militarizate din drepturile “regaliene”, adică sumele rezultate din dreptul de cârciumărit, din vama târgurilor, din vinderea cărnii, din taxa morilor de măcinat⁸, negoț și de fereștrău precum și din taxa plătită pentru întrebuințarea lemnului din pădurile grănicerești de către jeleri⁹. **Regulamentul organizatoric** din 1766 prevedea la art. 75 instituția care administra aceste venituri: “am stabilit sursa veniturile alodiale ale acestui district și ale locurilor militare și am hotărât ca acelea să nu fie încasate în visteria noastră. Ca administrarea acestor venituri să se facă spre binele graniței și al statului, am înființat la fiecare trei regimente o comisie economică militară”¹⁰. În baza aceluiași act normativ s-a stabilit și una din sursele care vor alimenta fondul de provente, și anume sumele plătite de negustorii și comercianții care se așezau în district dar nu aveau posesiuni “în schimbul beneficiului ce-l au din locurile militarizate”¹¹, taxă stabilită de Comandamentul

⁴ ANBN, fond *Administrația fondurilor Grănicerești*, ds. 7, f. 20.

⁵ Cuvântul provine din latinescul *proventus* = câștig, venit.

⁶ Montur = haină, echipament.

⁷ Elena Darabont & Adrian Onofreiu, *Sorginta fondurilor grănicerești născădune. Mărturii documentare*, “Arhiva Someșană” 1 (2002), p. 141.

⁸ Dreptul regal de morărit din anul 1819 nu a mai adus venituri, deoarece între anii 1806 și 1818 morile au fost vândute sub asigurarea dreptului regal, iar veniturile au intrat în fondul de provente. (ANBN, fond *Administrația Fondului Grăniceresc*, ds. 220, f. 37.)

⁹ Jelerii deși erau supuși jurisdicției militare și nu puteau avea nicio posesie proprie. În afară de taxa pentru contribuția capului și a vitelor care intrau în visteria statului, se mai plătea o taxă protecționistă care intra în fondul de provente. (ANBN, fond *Administrația Fondului Grăniceresc*, ds. 47, f. 16).

¹⁰ V. Bichigean, *op. cit.*, p. 118.

¹¹ *Ibidem*, p. 121.

militar de la Sibiu. Sumele rezultate din veniturile regale între 1764 și 1861 (anul preluării averilor grănicerești) se ridicau la 970.000 de florini.

Pentru sporirea veniturilor alodiale sau a proventelor, conducerea regimentului a promovat numeroase măsuri, printre care: construirea în 1766 a unei mori de măcinat cu patru piue și a unui han la Năsăud, edificarea câte unei mori de tăiat lemne în Maieru și Parva, iar în 1777 a unui cuptor de var la Parva¹².

O importantă sursă de venit a reprezentat-o pădurea. În urma mandatelor primite de la autoritatea militară, grănicerii au primit și valorificarea lemnului prin plutărit, concomitent cu transportul sării pe râurile Someș și Tisa “de Dej până la Szolnok”. Astfel, între anii 1765 și 1780 s-au transportat 154.689 “cântare de sare”, venitul rezultat din această ocupație ridicându-se la 455.892 florini¹³.

În fondul de provente au intrat și banii de școală plătiți de grăniceri începând cu anul 1765, în decurs de 70 de ani, în valoare anuală de 819 florini și 57 creițari, fiecărei familii revenindu-i 1 și ½ creițari pentru un florin al “contribuției de pământ”. Această sumă a fost stabilită în urma scăderii sumelor plătite de grăniceri pentru școală, ca urmare a reglementării din **Regulamentul din 1766, art. 7**, prin care grănicerii erau scutiți de plata unei treimi din impozite pe vreme de pace, iar pe timp de război cei ce aveau membri implicați în campanii să fie scutiți de întreaga sumă¹⁴. În anul 1769 a fost abrogată și capitația, astfel că suma rezultată din plata impozitelor a scăzut de la 13.604 florini la 11.021, fapt ce a dus la greutatea în susținerea școlilor¹⁵. Problema a fost luată în dezbatere în cadrul ședinței Comisiei Economice din 5 noiembrie 1770, prezidată de colonelul Enzenberg, la care au participat reprezentanții tuturor comunelor grănicerești. Delegaților sătești li s-a explicat că suma plătită de grăniceri adică “acum diminuându-se contribuția, suma destinată pentru școli nu va fi suficientă”, mai ales că obligațiile au sporit susținând “nu numai școlile valahe din Năsăud, Maieru și Monor, ci și școala germană din Năsăud”, dar și pentru plata unui călugăr “angajat pentru instrucția limbii latine”, la acestea adăugându-se “hârtia, penițele și cemeala, creta și alte ustensile” pe care copiii le primeau gratuit, cumpărate tot din impozitul plătit de grăniceri. De aceea, s-a propus plata “impozitului de 1 1/2 creițari după fiecare florin de contribuție” și plata a “5 creițari impuși gazdelor după fiecare florin din taxa capitală”¹⁶ pentru a “continua și lăși opera foarte necesară și folositoare începută”.

Fondul era alimentat și din banii primiți pe lemne de la zilierii străini, dar și din sumele reprezentând taxa forestieră plătită de grăniceri între 1804 și 1808, introdusă exclusiv pentru lemnele ce depășeau nevoile proprii și erau destinate vânzărilor¹⁷.

Veniturile rezultate din încasarea taxei pentru transportul corespondenței la cele două stații poștale (Prundu Bârgăului și Tihuța) situate pe drumul ce lega Sibiu

¹² Mihai Georgiță, *Încă o istorie a Regimentului de graniță*, “Arhiva Someșană” 4 (2005), p. 324.

¹³ ANBN, fond *Administrația fondurilor grănicerești*, ds. 16, f. 6.

¹⁴ V. Bichigean, *op. cit.*, p. 82.

¹⁵ Lazăr Ureche, *Fondurile Grănicerești Năsăudene* (1851-1918), Năsăud, 2001, p.18.

¹⁶ Virgil Șotropa, *Contribuții la istoria școlilor năsăudene*, “Arhiva Someșană” 11 (1929), p. 3-4.

¹⁷ Nestor Simon, *Vasile Nașcu. Viața și faptele lui*, Năsăud, 1911, p. 209.

de Bucovina, precum și cele pentru dezinfecție la carantină și pe pașapoarte, intrau tot în fondul de provente¹⁸.

Izvoarele minerale au reprezentat o importantă bogăție a zonei, pe care comanda regimentului a încercat să o valorifice. Încă din 1770 la Rodna au fost realizate fântâni cu apă minerală și băi de tratament¹⁹, vândute în 1824. Din dorința de a înființa o "întreprindere balneară" la Rodna, la 23 septembrie 1840 i-a fost arendat lui Iacob Kohl, șeful oficiului de poștă de la Prund, un teren pe locul "Dubăləri" de 274 stânjeni pătrați, împreună cu izvorul de apă minerală aferent. Obligația arendașului era de a plăti 3 florini anual, taxa fondului de provente și totodată să înființeze "băi de ape minerale pentru binele public", în care scop va ridica și clădirile necesare²⁰.

Jumătate din arenda plătită pentru terenul arendat din hotarul Rodnei pentru "industria montană" de către "erariul minier", pentru care se plăteau anual 600 florini, intra în fondul de provente²¹. Domeniul de la Rodna a fost constituit în anul 1806 "pentru scopurile industriei miniere", aici intrând o parte din zonele păduroase ale munților Beneș, Curățel, Gaura, Cișa, Corungiș și Saca, precum și muntele Crăciunel, ce aparținuse până atunci Rodnei. Între 1836 și 1866, venitul anual a fost de 240 florini, dintre care jumătate intra în fondul de provente și jumătate în fondul de mondire²². Cu prilejul formării "terenului montan", comanda regimentului a permis administrației miniere să își construiască și o varniță, lăsându-i totodată în folosință un joagăr, ambele numai pentru "interes propriu", în schimbul cărora aceasta trebuia să plătească fondului 20 de florini anual²³.

Muntele Poiana Rotundă a fost arendat orașului Bistrița, iar censul din arendă a fost vărsat până în anul 1848 în fondul de provente²⁴.

Alte sume care alimentau fondul de provente rezultau din închirierea și arendarea unor locuințe sau moșii grănicerești.

Între anii 1764 și 1851, veniturile fondului de provente obținute din sursele enumerate s-au ridicat la suma considerabilă de 1.508.279 florini. Fiind administrat de către Comisia Economică, în baza art. 75 din **Regulament**, și nu de către organele fiscului, acest fond a fost considerat averea regimentului, fiind destinat exclusiv pentru administrarea internă a districtului, constituind mai târziu un argument important în vederea recuperării averilor după desființarea regimentului.

Fondul de provente a fost folosit pentru edificarea de locuințe pentru ofițerii de la Statul Major și companii, pentru construcția de școli, clădiri

¹⁸ L. Ureche, *op. cit.*, p. 19.

¹⁹ M. Georgiță, *op. cit.*, p. 324.

²⁰ L. Ureche, *op. cit.*, p. 20.

²¹ Încă din anul 1764, generalul Șișcovich a întocmit un proiect privind exproprierea unui teren pentru minele de la Rodna. Proiectul a rămas nerealizat până în anul 1806, când au fost expropriati munții de mai sus. Până în 1836, când comuna Rodna Veche a primit echivalentul pentru Crăciunelul, părți din munții Paluta și Poiana Coșnii, suma plătită de erariul montan intra în casa comunei Rodna Veche. Vezi ANBN, fond *Administrația Fondului Grăniceresc*, ds. 47, f. 16.

²² Florian Porcius, *Istoricul Districtului Năsăudean*, "Arhiva Someșeană", 1928, 9, p. 32.

²³ V. Șotropa, *Minele Rodnene*, "Arhiva Someșeană" 8 (1928), p. 47.

²⁴ ANBN, fond *Administrația Fondului Grăniceresc*, ds. 220, f. 39.

administrative, drumuri și poduri și amenajarea de spații comerciale, achiziționare de terenuri și grădini. În acest sens, în anul 1765 au fost cumpărate 24 de grădini pentru cultură, iar în cartierul Stabului din Năsăud a fost construită o velniță²⁵; de asemenea, în 1824, 14 grădini au fost cumpărate din fondul de provente și folosite pentru construirea grajdurilor regimentului²⁶. Plata cheltuielilor rezultate cu administrarea și protecția pădurilor se făcea tot din acest fond, în unele perioade din fondul năsăudean s-au ajutat regimentele secuiești, mult mai sărace.

Însă domeniul în care s-a manifestat fondul de provente rămâne cel al educației. Pentru români o evoluție pozitivă în ceea ce privește învățământul s-a făcut simțită de abia din deceniul al șaselea al secolului al XVIII-lea, când s-au înființat primele școli la Blaj. Momentul coincide cu inaugurarea politicii reformiste a curții de la Viena ce avea să conducă la o îmbunătățire a stării naționalităților din Imperiu²⁷. Decretele emise de Maria Terezia, care au culminat cu "*Ratio Educationes*", au stimulat dezvoltarea învățământului. Ele nu s-au oprit, ci au fost continuate și completate de către fiul și succesorul împărătesei, Iosif II, prin Edictul din 1781 – "*Norma Regia*".

Înființarea graniței avea să joace un rol decisiv în procesul educativ, atât prin programă cât și prin înființarea unui important sistem de edificii școlare. Românii grăniceri nu numai că aveau acces deplin la școală, dar erau încurajați și chiar obligați să urmeze diferite forme de învățământ, din necesitatea formării funcționarilor și cadrelor militare pentru Imperiu.

Prin dispoziția împărătesei Maria Terezia s-a dispus edificarea primelor clădiri școlare: Școala Normală din Orlat, Școlile triviale din Hațeg și Vaida Rece și Școala Normală din Năsăud.

Înființarea Școlii Normale este situată între 1770 și 1777²⁸, ea funcționând până în 1784 cu două clase, după care i s-a adăugat și o a treia, iar în anul 1826 a patra clasă, devenind Școală Normală Capitală²⁹. În același an limba latină a fost eliminată din procesul educațional, germana devenind limbă unică de predare.

Principală instituție de învățământ rămâne Institutul Militar. Ideea creării acestuia a aparținut împăratului Iosif II, care prin Hotărârea din 23 februarie 1782 încuviința construirea acestei instituții și alocarea sumei de 6.996 de florini din fondul de provente al regimentului³⁰, sumă pe care au plătit-o grănicerii în perioada 1782-1835, în valoare de 819 florini pe an³¹.

În 1783 construcția era finalizată, iar la 22 noiembrie 1784 a avut loc deschiderea institutului militar³², împăratul alocând în anul 1786 suma de 1.750 de

²⁵ M. Georgiță, *op. cit.*, p. 323.

²⁶ *Ibidem*, p. 325.

²⁷ Mirela Andrei, *La limita imperiului. Vicariatul Rodnei*, Cluj-Napoca, 2006, p. 210.

²⁸ V. Șotropa & N. Drăganu, *Istoria școlilor năsăudene*, Năsăud, 1913, p. 24 fixează înființarea acestei școli între 1770 și 1777, fără a oferi o dată certă, iar L. Ureche, *op. cit.*, p. 35 susține că la 1 noiembrie 1771 școala deja funcționa.

²⁹ M. Andrei, *op. cit.*, p. 264.

³⁰ V. Șotropa & N. Drăganu, *op. cit.*, p. 14.

³¹ ANBN, fond *Administrația fondurilor grănicerești*, ds. 88, f. 72.

³² V. Șotropa & N. Drăganu, *op. cit.*, p. 14.

florini din fondul de provente pentru susținerea celor 50 de elevi acceptați în institut³³. Noul edificiu a găzduit și Școala Normală, între cele două instituții existând o intercorelare, elevii care urmau cursurile acestei școli învățând mai întâi obiectele de cultură generală în cadrul claselor normale, apoi în Institutul Militar primind instrucție militară. De altfel, exista o condiție obligatorie pentru cei ce doreau să urmeze institutul, aceea de a fi terminat școala normală. În institut se primeau fii de grăniceri care aveau împlinită vârsta de 10 ani și trebuia să stea în institut până la 18 ani. În afară de aceștia mai erau primiți pe cheltuiala proprie și alți elevi externi, care aveau locuințe în afara institutului și nu erau obligați a “cerceta” școala până la 18 ani³⁴. Începând cu anul 1826, în urma refuzului Regimentului I de la Orlat de a-și ridica un institut militar, s-a hotărât ca 25 de tineri să fie trimiși la învățătură la Năsăud, numărul elevilor grănicerilor năsăudeni fiind redus de la 50 la 25³⁵.

Mulți dintre cei ce au frecventat cursurile acestor instituții și-au desăvârșit formația intelectuală, continuându-și studiile în alte centre de cultură, precum Bistrița, Cluj, Blaj sau în străinătate, pentru ca apoi, odată reveniți în locurile natale, să contribuie la ridicarea culturală a regiunii. Potrivit unei statistici întocmite în anul 1832 de către secretarul comandei generale din Sibiu, în perioada 1784-1832, s-au format în instituțiile școlare năsăudene din rândul românilor: 46 ofițeri, 77 subofițeri, 49 preoți, doi directori și 18 învățători normali și triviali³⁶. În urma evenimentelor din 1848-1849, edificiul institutului a ars.

O altă formă de învățământ care s-a dezvoltat în teritoriul regimentului II de graniță a fost cel trivial. Datorită faptului că Institutul militar avea capacitatea limitată de școlarizare, învățământul trivial trebuia să completeze programul imperial de instrucție a unei cât mai mari părți din populație. Denumirea *școlilor triviale* pornea de la modul de organizare a învățământului bazat pe trei discipline – trivium –, punând accent pe citire, scriere și calculare. Acestea erau școli elementare cu durata de trei ani, cu un program de învățământ mai avansat decât al școlilor “poporale”.

Pe teritoriul regimentului au fost înființate, în două etape, cinci școli triviale. Se presupune că primele școli și-ar fi început activitatea între 1764 și 1770 (cele din Monor, Năsăud și Maieru)³⁷, în *Cartea Fundamentală* întocmită în deceniul 8 al secolului al XIX-lea înființarea celor trei școli fiind stabilită la 1766³⁸. Cele din Zagra și Prundu Bârgăului și-au început activitatea în anul 1785. Sediul a două școli a fost schimbat în 1816, școala din Maieru mutându-se în Sângeorz Băi, iar cea din Năsăud la Telciu. Cele cinci școli au fost ridicate în localități care erau și reședințele diviziilor regimentului, fiecare școlarizând la început 50 de elevi proveniți din rândul comunităților care țineau de divizia respectivă. Limba de predare a fost până în 1837 limba română, după această dată, datorită înființării școlilor comunale, limba de predare devenind exclusiv germana.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, p. 22.

³⁶ M. Andrei, *op. cit.*, p. 264.

³⁷ Teodor Tanco, *Pagini alese din istoria Monorului*, Cluj-Napoca, 2001, p. 73 situează deschiderea școlilor triviale în anul 1764.

³⁸ ANBN, fond *Administrația fondurilor grănicerești*, ds. 379, f. 29.

Cărțile școlare și cele necesare scrisului erau acoperite de “erariu”, comunele trebuind să ia măsuri pentru buna funcționare a unei asemenea școli: clădire, grajduri pentru două perechi de vite împreună cu șura și lemnele de foc. Pentru cursurile practice de cultivare a pământului, grădinărit, pomicultură trebuia să se pună la dispoziția fiecărui profesor o grădină de cel puțin 2 iugăre, “trei sferturi să servească pentru folosul propriu al profesorilor și ultimul sfert pentru cursurile practice ale elevilor”³⁹. Cei mai buni elevi erau răsplătiți cu un număr de pomi de calitate. La înființarea acestor școli, dascăliilor li s-a stabilit un salariu de 60 de florini, locuință gratuită și 6 stânjani de lemne de foc⁴⁰. În anul 1837, prin “**Ordinațiunea**” nr. 196 a Regimentului de Graniță, fiecărui profesor îi era plătit un salariu de 120 florini, “care după sârguință dovedită, activitatea deosebită și progresul arătat poate să se ridice la 150 florini”⁴¹.

Un rol important în procesul educativ i-a revenit **Școlii de fete**, înființată de către Consiliul de Război de la Viena în anul 1825, care avea drept obiectiv creșterea și educarea în conformitate cu cerințele timpului a fiicelor de ofițeri și de funcționari ai regimentului, dar și a fetelor de preoți învățători sau țărani înstăriți, întrucât acestea urma să devină viitoarele doamne ale societății grănicerești.

Școala de fete s-a organizat sub forma unei clase, funcționând astfel până în 1863. Conducerea era asigurată de o singură învățătoare, numită de către comanda din Sibiu, la recomandarea regimentului.

Potrivit **Regulamentului din 1766, art. 71**, grănicerii români erau obligați, până când se va introduce “uniformitatea în îmbrăcăminte”, să poarte hainele proprii, primind pe lângă solda obișnuită și “adaosul fixat pentru toți grănicerii în campanie”. În anul 1830 s-a luat decizia de a înființa **FONDUL DE MONTUR**, în același an, pentru ca soldații să nu aibă un echipament diferit, comandantul regimentului a luat decizia ca să se strângă de la comune necesarul de bani pentru echiparea grănicerilor și apoi a comandat echipamentele necesare de la Comisia Economică de Montură Cesaro-Crăiască de la Karlsburg⁴².

Baza fondului a fost pusă de o taxă repartizată pe casă și familie, precum și din 2/3 din sumele rezultate din arendarea pășunatului în munți și din 1/3 din banii aflați în casele comunale ale fiecărei localități grănicerești.

În acest fond intra rebonificația oferită de stat pentru folosirea “monturului propriu” pe care grănicerii l-au purtat și utilizat în timpul serviciului militar “în afara cercului regimentului”⁴³ în anii 1831-1832 la Cluj și în 1846 și 1847 în Galiția, precum și rebonificarea dată din partea erariului soldaților pentru încălțăminte economisită, care după regulament li se cuveneau în natură pentru serviciul intern – câte o pereche de bocanci pe an de fiecare cât se afla “în serviciul de garnizoană sau de tabără”⁴⁴.

³⁹ M. Georgiță, *op. cit.*, III, 2004, p. 435.

⁴⁰ V. Șotropa & N. Drăganu, *op. cit.*, p. 83.

⁴¹ M. Georgiță, *op. cit.*, III, p. 435.

⁴² ANBN, fond *Administrația Fondului Grăniceresc*, ds. 220, f. 37.

⁴³ Elena Darabant & Adrian Onofreiu, *Sorginta Fondurilor grănicerești născute. Mărturii documentare*, “Arhiva Someșeană”, 2002, I, p. 142.

⁴⁴ N. Simon, *op. cit.* p. 209.

Pentru a scăpa de contribuția impusă de “fumuri” în favoarea fondului de mondire, grănicerii au hotărât ca banii obținuți drept “recompensă pentru munca prestată”, pentru tăiatul și căratul lemnului de foc din pădurile grănicerești în folosul cadrelor militare ale regimentului, muncă plătită cu un florin și 20 de creițari pe “orgie”⁴⁵ să intre din 1830 în acest fond⁴⁶.

Cea mai importantă sursă a acestui fond a fost reprezentată de veniturile realizate din arendarea muntelui revendicat “Dosul Stănișoarei”, având o suprafață de cca. 6.000 de iugăre. Rămas, în urma stabilirii granițelor dintre Austria și Moldova⁴⁷, în folosința tuturor comunităților confiniere, acest munte a fost arendat în anul 1801 lui Manz de Mariensee, proprietar de mine în Bucovina⁴⁸, contractul a fost prelungit în 1808, 1837 și 1839⁴⁹, ultimul rămânând valabil până în anul 1869⁵⁰. Arenda obținută – în ultimii ani se ridica la 600 de florini – a intrat până în anul 1830 în casieriele caselor comunale. Odată cu înființarea fondului de mondire, grănicerii au hotărât ca arenda să fie inclusă în acest fond, pentru a scăpa de “neplăcerea contribuției după fumuri la câștigarea monturului”. Tot în acest Fond a intrat, începând cu anul 1836, jumătate din arenda muntelui Crăciunelul.

La desființarea graniței nășăudene acest fond dispunea de 28.435 florini și 38 de creițari, dintre care 17.000 florini se aflau în hârtii de stat, iar 11.435 florini și 38 creițari în bani peșin⁵¹.

La această sumă trebuia să se adauge valoarea “rebonificării” și a “paușalelor monturilor” pentru anii 1848-1849, perioadă în care regimentul a participat la campaniile militare din timpul revoluției pașoptiste pentru uzarea veșmintelor proprii. Valoarea lor a fost apreciată la 30.000 de florini, dar de către erariu a fost stabilită la 14.000 florini, pentru ca în anul 1857 ele să fie reduse la 7.758 florini. Nu se știe dacă această sumă a fost plătită, deoarece prin **Emisul din 19**

⁴⁵ Orgie = stângen cubic de Viena, 6,83 m³.

⁴⁶ L. Ureche, *op. cit.*, p. 28.

⁴⁷ În anul 1741, s-a stabilit de către Habsburgi și turci ca granița dintre Ardeal și Țările Române să urmeze cursul apelor. Problema a rămas în suspensie până în anul 1769, când Habsburgii, profitând de implicarea Turciei în războiul cu Rusia, au început demersurile pentru “regularea granițelor” în scopul lărgirii teritoriului. În urma păcii de la Șistov din anul 1769, Poarta a fost obligată să recunoască noua delimitarea a graniței, iar în anul următor s-a deplasat în teren o comisie pentru a marca granița. Terenul care a aparținut până atunci de Principate a primit denumirea de “munții revendicați”, munți împărțiți fiecărei comune, cu excepția a trei dintre ei: Crăciunelul, Dosul Stănișoarei și Poiana Rotundă (ANBN, fond *Administrația Fondului Grăniceresc*, ds. 220, f. 38). Cu această ocazie, a fost ocupată și o parte a teritoriului comunei Dorna Cândreni, care va constitui comuna Coșna, ai cărei locuitori, deși au rămas nemilitarizați, s-au aflat sub protecția militară. Acești locuitori plăteau taxa protecționistă (ANBN, fond *Administrația Fondului Grăniceresc*, ds. 47, f. 16.)

⁴⁸ În baza Ordinațiunii Comandei Generale de la Sibiu din 6 decembrie 1801, muntele Dosul Stănișoarei a fost dat în arendă familiei Manz. Arendatorul a colonizat teritoriul de lângă fluviul Bistrița Aurie cu muncitori, denumind cătunul Ludwigsdorf sau “Cărlibaba Transilvană” (ANBN, fond *Administrația fondurilor grănicerești*, ds. 88, f. 71).

⁴⁹ În anul 1839, Manz folosea 110 iugăre, la care se vor adăuga în anul 1848 încă 190 (ANBN, fond *Administrația fondurilor grănicerești*, d. 88, f. 71).

⁵⁰ L. Ureche, *op. cit.*, p. 28.

⁵¹ N. Simon, *op. cit.*

în iunie 1857 și prin Comunicarea din 8 mai 1857 se cerea Batalionului nr. 4, prin Regimentul nr. 50 al Marelui Duce de Baden, să returneze cei 6.643 florini și 21 creițari, depozitați în casa de război, pentru a fi vărsați în fondul de montur, și că se va da toată suma stipulată de despăgubire de 14.311 florini și 11 creițari “la casa principală din țară”⁵².

Toate veniturile care au alimentat acest fond au provenit de la grăniceri, statul necontribuind cu nimic la formarea sa, fapt care va fi recunoscut la 10 iunie 1839 și de către organele militare superioare⁵³.

La nivelul comunelor grănicerești existau **Fondurile școlare comunale** (*Gemeinde-Schulfond*), care, spre deosebire de celelalte două fonduri, acestea erau folosite de fiecare comună în parte și erau destinate susținerii școlilor primare.

În anul 1825, Consiliul de Război din Viena ordonă comandai regimentului născădean obligația de a lua măsuri pentru înființarea unor “școli populare”, în comunele mai mari ale districtului. Deja în anul următor se deschid mai multe școli, iar în anul 1827 se vor organiza “școlile de repetiție”, copiii fiind obligați a frecvența aceste școli prin utilizarea măsurilor de constrângere⁵⁴. Susținerea lor din fondul de provente devenea din ce în ce mai dificilă, drept pentru care Consiliul de război cerea ca aceste școli să fie susținute de fiecare comunitate în parte. La 18 august 1829, se cerea înființarea de școli confinare în fiecare sat, susținerea lor căzând în sarcina caselor comunale. Se preciza, de asemenea, ca ele să fie frecventate de către toți copiii între 7 și 12 ani, dintre care cei mai inteligenți având posibilitatea să treacă la școlile erariale, superioare celor populare, iar ceilalți, între 12 și 15 ani, erau obligați să urmeze școala de repetiție⁵⁵.

Greutățile ridicate în susținerea școlilor, generate în bună măsură de precaritatea condițiilor sociale și liberului arbitrar, a determinat pe vicarul Ioan Marian, în virtutea funcției pe care o deținea de director peste școlile grănicerești, să ceară înființarea unui fond special, cerere aprobată de Consiliul Aulic de Război, la 28 mai 1838.

Comunele erau anunțate prin Adresa nr. 2238 din 22 noiembrie 1838 a Comandamentului Regimentului II de Graniță despre obligația creării în fiecare comună a unui fond școlar comun. Sursa acestui fond o reprezentau sumele rezultate din arendarea dreptului de cârciumărit pe cele trei luni de vară (29 septembrie-31 decembrie). Pentru comunele din cercul Bârgău, acestor sume li s-au adăugat și banii oferiți de arhiducele Ferdinand d'Este în anul 1832 ca ajutor pentru grăniceri pentru recolta compromisă în vederea procurării semințelor. În alte localități în fondul școlar intrau și veniturile obținute din pășunat. De altfel, în ordinul de înființare se preciza că localitățile se vor îngriji “de găsirea altor surse” pentru sporirea fondurilor școlare comunale. Erau exemplificate chiar unele dintre aceste surse: împrumuturi din capitalul acestora acordate privaților cu dobândă de 5% pe an sau cumpărare de obligațiuni. Comunele capitalizau sumele de bani, iar

⁵² E. Darabant & A. Onofreiu, *op. cit.*, p. 143.

⁵³ L. Ureche, *op. cit.*, p. 29.

⁵⁴ M. Georgiță, *op. cit.*, IV, 2005, p. 327.

⁵⁵ V. Șotropa & N. Drăganu, *op. cit.*, p. 87.

când se atingea un prag de 200 de florini era obligatorie cumpărarea de obligațiuni de stat, dobânzile intrate anual fiind împărțite în două părți egale: una se depunea spre capitalizare și se investea alături de banii rămași din fondul școlar, iar cealaltă parte era folosită pentru acoperirea cheltuielilor școlare⁵⁶. Capitalul fondului școlar era obligatoriu să rămână intangibil până la 4.000 de florini pentru localitățile mari⁵⁷, 2.500 pentru cele mijlocii⁵⁸ și 2.000 de florini pentru cele mici⁵⁹. Până la acumularea acestor sume, cheltuielile școlare se acopereau din “taxele de școală” plătite de grăniceri și din a doua jumătate a dobânzilor fondului școlar, iar unde nu ajungeau “din surse proprii grănicerilor”⁶⁰. Banii școlii, precum și toate celelalte cheltuieli școlare anuale trebuia să fie calculate separat și fiecare utilizare trebuia “dovedită exact”⁶¹.

Numerarul se depunea în obligațiuni private și se ținea în casa companiei, iar comandantul participa la supravegherea ținerii unei evidențe, toate documentele fiind păstrate atât la Companie, cât și la sediul Regimentului din Năsăud. Nu a existat niciodată o contabilitate generală, ci în fiecare an se depuneau tot atâtea bilanțuri contabile câte comune grănicerești erau⁶².

La desființarea regimentului, fondul se ridica la 25.475 florini, din care: 1.083 florini și 28 creițari – bani gata, în chirii de stat: 13.191 florini, 8.831 florini și 25 creițari în obligațiuni de stat, iar în posturi active 2.369 florini și 12 creițari⁶³. La această sumă se adăuga venitul rezultat din plata restanțelor din timpul desființării granițelor în anul 1858, în valoare de 10.394 florini⁶⁴.

După desființarea Regimentului de graniță și cu ocazia introducerii administrației civile s-a pus cu acuitate și problema apartenenței fondurilor grănicerești care reprezentau *de jure* proprietatea foștilor grăniceri. De altfel, însuși guvernatorul Transilvaniei, Ludovic Wohlgemuth, prin **Ordonanța din 18 februarie 1851**, arată că fondul de monedă și fondurile școlare comunale au fost proprietatea comunelor grănicerești și acestea sunt în măsură să hotărască destinația acestora⁶⁵. Guvernatorul recomanda Comandei Regimentului ca “imediat să întrebe” comunele grănicerești destinația și scopul ce va fi atribuit acestor “capitaluri”⁶⁶. Totuși, administrația civilă a început să le perceapă ca o avere erarială, ceea ce a dus la o

⁵⁶ M. Georgiță, *op. cit.*, III, p. 433.

⁵⁷ În rândul localităților mari intrau: Sângeorzul Românesc, Rodna, Năsăud, Salva, Rebrîșoara, Maieru, Telciu, Feldru, Ilva Mare, Zagra, Mocod, Prundu Bârgăului, Bistrița Bârgăului, Josenii Bârgăului, Șieuț, Monor și Gledin. (vezi E. Darabont & A. Onofreiu, *op. cit.*, p. 230).

⁵⁸ Aici se încadrau localitățile: Ilva Mică, Nepos, Rebra, Coșbuc, Bichigiu, Poieni, Mititei, Runcu, Mureșenii Bârgăului, Rusu Bârgăului, Rușii Munți, Budac (vezi *Ibidem*, p. 230).

⁵⁹ Ca localități mici erau considerate: Susenii Bârgăului, Rodna Nouă (Șanț), Poiana (Ilvei), Măgura Ilvei, Leșu, Parva, Găureni, Suplai, Morăreni, Ragla, Mărișelu, Sântioana (vezi *Ibidem*, p. 230).

⁶⁰ *Ibidem*, p. 230.

⁶¹ M. Georgiță, *op. cit.*, III, 2004, p. 433.

⁶² ANBN, fond *Administrația Fondului Grăniceresc*, ds. 220, f. 39.

⁶³ N. Simon, *op. cit.*, p. 212.

⁶⁴ E. Darabont & A. Onofreiu, *op. cit.*, p. 230.

⁶⁵ N. Simon, *op. cit.*, p. 34.

⁶⁶ *Pădurile*, p. 311.

împotrivire a populației grănicerești. La 3 martie 1851, vicarul Macedon Pop a trimis preoților din toate comunele grănicerești o circulară în care se făcea cunoscută hotărârea de desființare a regimentului și recomanda consultarea localnicilor în privința destinației banilor “pentru facerea veșmintelor militare se suie la 28.000 florini”; de asemenea, se cerea convocarea unei adunări la care să fie trimiși oameni de nădejde “din care să nu lipsească cei inteligenți”⁶⁷. În acest sens, reprezentanții celor 44 de comune au fost chemați să își exprime poziția față de situația creată în adunarea din 13 martie 1851⁶⁸, unde s-a hotărât ca:

- munții să rămână împărțiți între comune ca mai înainte și comunele să îi folosească în viitor ca mai înainte, pentru pășunatul vitelor. Trei munți: “Crăciunelul”, “Dosul Stănișoarei”, “Poiana Rotundă”, urma să fie dați în arendă, iar veniturile încasate să intre în fondul de burse;

- fondurile școlare urma să rămână și pe mai departe alocate scopului pentru care au fost înființate;

- fondul de monture, în valoare de 27.000 florini, depus spre păstrare în hârtii de valoare la stat cu o dobândă de 5%, urma să rămână întreg acolo, iar din dobânzile cuvenite să se repartizeze burse pentru fiii grănicerilor care vor urma să studieze la școlile mai înalte⁶⁹.

S-a hotărât ca aceste fonduri să fie administrate de către **Comisia Grănicerească**, alcătuită din opt persoane. Acestea erau: Macedon Pop, Moise Panga, Vasile Nașcu, Născuț, Domide Morar, Ioan Moldovan, Vasile Crăciun și Ioan Moroșan. La adunarea Comisiei Administrative a Fondurilor din 2 august 1851, a fost ales Comitetul format din câte un reprezentant al celor 12 companii, sub președinția vicarului Macedon Pop, secretar fiind numit Vasile Nașcu⁷⁰, iar 18 tineri au fost aleși să li se acorde burse pentru “cercetarea” unor instituții de învățământ.

Însă predarea averilor nu s-a realizat, erariul fiscal și familia Kemeny⁷¹ ridicând pretenții asupra bunurilor grănicerești.

⁶⁷ *Ibidem*; vezi și V. Șotropa, *După revoluția din 1849*, “Arhiva Someșeană”, 7 (1927), p. 22.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 22.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ Revendicările familiei Kemeny au început odată cu înființarea Regimentului, în anul 1770, Iosif II a decretând că acei munți care nu vor fi lipsă pentru grăniceri să se restituie la acei pretendenți care își vor documenta dreptul de proprietate.

În anul 1775, deoarece familia Kemeny nu și-a documentat dreptul de proprietate, Maria Terezia a decis ca munții să rămână în posesia grănicerilor, posesie reconfirmată prin Rescriptul din 1783. Din cauza ocupării mai multor munți de către unii pretendenți, împăratul Iosif II a ordonat în anul 1786 ca grănicerii să fie puși necondiționat în posesiune, iar acelor pretendenți care vor proba posesiunea să li se dea o despăgubire. Pretențiile familiei sunt reactivate în timpul lui Leopold II, guvernul cerând și de această dată dovada deținerii acestor munți de către familia Kemeny. În anul 1805, directorul fiscal propune respingerea pretențiilor familiei Kemeny, deoarece în inventarul din 1692, pe baza căruia se cerea posesiunea, se făcea referire doar la munții Paltin și Tomnatecul, identitatea celorlalți munți nefiind probată. Opinia a fost confirmată și în 1813. În schimb, în anul 1825, ignorându-se decizia împăratului Leopold II și opiniile directorului fiscal, s-a decis restituirea munților preținși de către familia Kemeny și chiar acordarea unei despăgubiri.

Șirul de acțiuni întreprinse de grăniceri în apărarea și recunoașterea drepturilor asupra pădurilor, munților, fondurilor bănești și celorlalte bunuri grănicerești este impresionant. La 10 decembrie 1851, după o consfătuire avută la Năsăud, la care au participat fruntașii grănicerilor, Vasile Nașcu a întocmit un memoriu în limba germană, temeinic documentat, denunțând faptul că Oficiul Forestier de Stat puneă pădurile grănicerești sub sechestru politic, “ca și când pădurile recunoscute și asigurate prin mai multe patente ale Împărătesei Maria Tereza și apoi a lui Franz Iosif ar fi ale statului”. Memoriul se încheia cu cerința grănicerilor de a se trimite o comisie de anchetă. Imediat după prezentarea memoriului au urmat presiuni asupra fruntașilor români, perchiziții la domiciliile lui Macedon Pop, Vasile Nașcu, Petru Tanco, sub pretextul existenței unor documente “revoluționare”⁷².

Abia în 1854 a fost trimisă o **comisie “separatoare”** însărcinată cu separarea bunurilor pretinse a fi ale fondurilor de cele comunale. Înainte de a-și începe lucrările, comisia a cerut comunelor să răspundă documentat la câteva întrebări care priveau drepturile și privilegiile acestora înainte de militarizare, precum și schimbările survenite în timpul graniței militare⁷³. Toate aceste chestionări au primit răspunsuri documentate, grănicerii arătând că, încă înainte de încorporarea la districtul Bistriței (1475), locuitorii acestora erau oameni liberi și chiar după această dată s-au bucurat de aceleași privilegii ca ale sașilor, putând cumpăra, vinde, dona și moșteni proprietățile, pășunile și pădurile care erau folosite în comun de locuitorii fiecărui sat, iar procurarea lemnului de foc sau construcții se făcea fără plățirea unei taxe. În baza acestor drepturi, grănicerii cereau să fie repuși în toate drepturile avute, să li se garanteze pe deplin toate proprietățile și bunurile imobile, inclusiv împărțeala munților făcută în 1807, când au fost atribuite păduri și pășuni fiecărei comune grănicerești, consemnate în CF. În același an, comitetul fondurilor grănicerești își reafirmă dreptul asupra fondului de monture, acordând 11 burse pentru gimnaziști și două burse pentru facultatea de drept, fiecare în valoare de 400 florini⁷⁴. Din păcate, organele financiare superioare nu au aprobat efectuarea plăților, în schimb Ministerul Finanțelor a cerut ca fondurile de monture și cele școlare să acorde un împrumut de stat de 16.000 florini și respectiv 4.000 florini⁷⁵.

Toate aceste abuzuri, precum și concluziile comisiei au determinat intensificarea activității petiționare. O delegație condusă de vicarul Macedon Pop i-a prezentat direct împăratului un memoriu în anul 1856, în care era explicată problema năsăudeană, însă, din păcate, memoriul a fost trimis spre rezolvare cabinetelor ministeriale, fără nicio soluționare.

Rezultatul acestor memorii a fost trimiterea judecării problemei grănicerești către un **comitet de superarbitri din Sibiu**, compus din funcționari politico-

Cerându-se Consiliului Belic unele lămuriri, s-a decis înființarea unei noi comisii care să formuleze o decizie finală, însă cauza a rămas nerezolvată datorită izbucnirii Revoluției din 1848 și desființării Regimentului.

⁷² *Pădurile*, p.75.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ Cei doi bursieri au fost Ioachim Mureșan și Ioan Florian.

⁷⁵ N. Simon, *op. cit.*

administrativi și financiari, care a funcționat din 23 martie 1857 până la 10 februarie 1858⁷⁶.

Comitetul a luat în dezbatere dosarele Comisiei separatoare care cuprindeau actele de apărare a dreptului la posesiunile comunale, situația proprietăților, privilegiile de care s-au bucurat grănicerii de-a lungul timpului și opiniile membrilor comisiei. În funcție de constatările din acte, dar luând mai ales în considerare “opiniile” comisiei, comitetul a acceptat “principiul *Statu-quo*-ului dinaintea militarizării”, stabilind că localitățile din văile Bârgăului și Șieului – cu excepția comunelor Nușfalău și Sântioana – au fost iobage înainte de înființarea instituției confiniare.

Cele zece puncte ale concluziilor Comitetului erau următoarele: moșiile militaro-grănicerești erau lăsate în posesia populației foste confiniare, iar cele aflate sub administrația militară exclusiv în proprietatea statului, munții și pădurile rămăneau întocmai ca la înființarea graniței, dreptul de folosire asupra terenurilor alodiale rămânea în folosința acestora, cu obligația aplicării legii forestiere în vigoare, crăsmăritul și morăritul se păstrau ca pe timpul graniței, vânatul era reglementat în baza legilor, pescuitul rămânea ca în timpul regimentului, măcelăritul și dreptul de negoț se abroga, taxele plătite de grăniceri pentru folosirea pământului în comunele foste iobăgești erau vărsate în casele comunale⁷⁷.

Aceste concluzii, împreună cu două propuneri ale guvernatorului Carol Schwarzenberg – redarrea dreptului de cârciumărit pentru comunele foste iobage pe motivul că sunt sărace și trecerea munților revendicați din posesia comunelor în cea a statului, cu despăgubirea acestora⁷⁸ – au fost înaintate Ministerului de Interne de la Viena. Luat în dezbatere în cursul lunii iunie 1859, s-a luat hotărârea ca decizia să fie adoptată pe baza principiului cum că a treia persoană nu poate câștiga și în consecință hotărâtoare era situația aflată la înființarea graniței, care nu s-a schimbat într-atât încât să se câștige drepturi noi.

Ministerul de Interne și cel de Finanțe au venit cu două proiecte ale hotărârii, cel al Ministerului de Finanțe ignorând orice modificare în domeniul proprietății pe timpul regimentului. Proiectul acestuia respingea dreptul de proprietate al foștilor grăniceri asupra terenurilor posedate *de facto*, chiar dacă erau trecute în anii 1770-1780 în cărțile funciare, și le refuza drepturile la pășunile și pădurile din terenurile foste alodiale în schimbul unei compensații⁷⁹.

Al doilea proiect, cel al Ministerului de Interne, deși era mai favorabil grănicerilor deoarece recunoștea drepturile câștigate în timpul graniței, lua în calcul *statu quo*-ul *ante*, făcând distincție între comunele iobage și cele libere, desconsiderând astfel Patenta din 1766, prin care toți locuitorii militarizați erau declarați “liberți”⁸⁰.

⁷⁶ L. Ureche, *op. cit.*, p. 63.

⁷⁷ F. Porcius, *Istoricul districtului Năsăudean*, p. 40.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 42.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 42-43.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 43.

Ministrul de interne, Bach, cu raportul din 20 august 1859, combate constatările făcute de către Ministerul de Finanțe, susținând cele înscrise în raportul ministerului său.

Tergiversarea rezolvării problemei grănicerești a încurajat organele statului să săvârșească noi abuzuri, între care și transpunerea averii fondului de montur “la casa cesaro regească de țară”. Comunele s-au opus atunci, reușind să păstreze capitalul fondului școlar comunal “în mâinile lor”⁸¹.

Toate intervențiile la organele locale și la cele provinciale nu au dus la rezolvarea problemei averilor grănicerești, de aceea s-a luat hotărârea, la inițiativa vicarului Grigore Moisil de a se trimite o delegație care să înmâneze un memoriu argumentat prin documente, direct la împărat. Delegația, formată din George Lica, Ioan Purcilă, Vasile Nașcu, la care s-a adăugat și Ioachim Mureșan, care de altfel a întocmit împreună cu Vasile Nașcu memoriul, a prezentat la 13 decembrie 1860 “**Petițiunea foștilor grăniceri români nr. 17**”⁸². Pe baza argumentelor de ordin istoric și juridic se demonstra dreptul exclusiv al grănicerilor asupra capitalurilor și asupra fondurilor grănicerești. Se amintea faptul că “în decurs de unsprezece ani, a patra oară cutează populația grănicerească a se ivi înaintea Înaltei Majestați și Împăratului său [...] spre a încerca cu umilință, pe calea îndurării împărătești, un pas, cel mai din urmă, și cel mai sigur în cauza lor, încă nedecisă până acum în privința regulării averilor comunale și cercuale, care fu schimbată prin ridicarea miliției de graniță din Transilvania”⁸³. În încheiere se arăta faptul că “în fine, comunele grănițere au dat ordin împuterniciților săi deputați de față, să aștepte preaînalta hotărâre aici la Viena.”⁸⁴

Rezolvarea problemei nășăudene s-a lăsat așteptată chiar dacă Vasile Nașcu era optimist. Abia la 27 august 1861, s-a emis **Rezoluția Împărătească** prin care se elibera pământul foștilor grăniceri de consecințele principiului de uzufruct militar. Se consemna faptul că toate moșiile familiilor foste grănicerești, porțiunile bisericesti și preoțești le rămân “actualilor posesori drept de proprietate fără nici o despăgubire”. Drepturile regaliene s-au restituit doar celor 27 de comune din Valea Rodnei și comunelor Nușfalău (Mărișelu) și Sântioana din Valea Șieului, acestea fiind considerate comune libere, pentru celelalte 15 comune, considerate iobage, drepturile regaliene intrând în proprietatea statului⁸⁵. Tot în proprietatea fiscului intrau și clădirile ridicate în Nășăud din fondul de provenite, cu excepția celor ce serveau în scop școlar, precum și toate locurile de casă, ogrăzile și grădinile minerilor din Rodna. Comunelor considerate iobage le rămăneau ca proprietate doar terenurile comunale, considerate în conscripții ca atare. Munții, cu excepția celor revendicați, rămăneau în proprietatea comunelor. Cele mai importante prevederi se refereau la faptul că toate obligațiile fondurilor școlare comunale se restituiau comunelor, iar fondul de mândire rămânea proprietatea comună a comunelor grănicerești.

⁸¹ N. Simon, *op. cit.*, p. 156-157.

⁸² Fl. Porcius, *op. cit.*, p. 48.

⁸³ L. Ureche, *op. cit.*, p. 66.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ Fl. Porcius, *op. cit.*, p. 50.

Reprezentanții grănicerilor s-au întrunit la Năsăud în 27-28 septembrie și 5-6 octombrie 1861 și apoi în 13-14 septembrie 1862 și au adoptat **“Învoirea”** prin care s-a decis ca “toate izvoarele fondurilor acestora de stipendii și scolastice precum și regaliile adică dreptul de cârciumărit dimpreună cu cârciumăritul așa numit de trei luni de toamnă, apoi munții și pădurile care până acum au fost destinate exclusiv spre sporirea acestor fonduri și apoi oricare alte izvoare [...] să se cumuleze așa cât acelea să formeze una complexă de bunuri foștilor comunități”⁸⁶, iar fondurile să nu se împartă între localități, ci să se administreze în comun pentru scopuri școlare. Potrivit **“Învoirii”** semnate de aceștia, “Fondul de provente” lua denumirea oficială de “Fondul Școlar Central”, în el fiind incluse $\frac{3}{4}$ din dreptul regaliene ($\frac{1}{4}$ rămânea în casele comunale pentru alimentarea fondurilor locale). El era atribuit întreținerii “de institute de învățământ și educative”, menționându-se cele cinci școli foste triviale, Școala Normală, pentru care se dorea reorganizarea “după planurile cele noi de învățământ din deceniul nostru și salariul docenților să se îmbunătățească”⁸⁷ și cea de fete din Năsăud⁸⁸. Se mai cerea “să se fundeze și să se ridice un gimnaziu complet național român. [...] Acest gimnaziu să fie institut public și să se numere între celelalte gimnazii complete ale patriei”⁸⁹, precum și un internat.

Fondul de monture își schimba și el denumirea în “Fond de Stipendii”, urmând să fie folosit pentru acordarea de burse și ajutoare pentru fiii și urmașii grănicerilor ce urmau “studii înalte”.

O altă cerință a grănicerilor era aceea de a muta Episcopia de Gherla la Năsăud, pentru aceasta fiecare comună urmând să contribuie după posibilități cu anumite sume de bani sau/și cantități de lemne, iar locul “unde să se edifice reședința episcopescă, biserica catedrală și seminarul clerical” să fie acordat gratuit⁹⁰. Sumele oferite de comunele de pe Valea Bârgăului, de confesiune ortodoxă, fiindcă “sunt dezinteresate ca să se transpună episcopia Gherlei la Năsăud”⁹¹, erau folosite exclusiv pentru construcțiile destinate adăpostirii instituțiilor de învățământ.

Ordonanța imperială privind reglementarea drepturilor de proprietate în fostul regiment de graniță a fost înaintată Ministerului de Finanțe. La 8 octombrie, acesta o trimite spre aplicare Direcției Financiare provinciale și este pusă în practică la 1 noiembrie 1861, prin reprezentantul ministerului, Michael Traugott. Atfel, se predau comunelor grănicerești “spre folosință proprie și administrare liberă” drepturile regaliene reprezentând venitul târgurilor din Năsăud și dreptul de crășmărit al localităților⁹².

Odată cu restituirea monturelor și cu transpunerea regalelor în posesia localităților au sporit și atribuțiile comisiei fondurilor. Dacă până acum fondurile erau administrate de către stat, Comisiei revenindu-i doar sarcina de a ține evidența,

⁸⁶ ANBN, fond *Julian Marțian*, ds. 326.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ ANBN, fond *Administrația fondurilor grănicerești*, ds. 52, f. 184.

⁸⁹ ANBN, fond *Julian Marțian*, ds. 326.

⁹⁰ ANBN, fond *Administrația fondurilor grănicerești*, ds. 14, f. 14.

⁹¹ *Ibidem*, f. 16.

⁹² L. Ureche, *op. cit.*, p. 68.

de la această dată se pune problema administrării lor eficiente în concordanță cu scopul pentru care au fost înființate.

La 15 decembrie 1861, reprezentanții celor 29 de comune s-au întrunit la Năsăud într-o conferință în care s-au analizat modalitățile de administrare corectă a fondurilor recent câștigate. Deschiderea conferinței a fost făcută de către vicarul Grigore Moisil care, într-o cuvântare scurtă, arată că “se cer spre împlinire schimbări și în modul administrării de până acum”⁹³.

S-a decis ca administrarea fondurilor să se realizeze ca și până atunci, prin Comisia Administratoare. Deoarece juzii comunali “îngreunați cu îngrijirea feluritelor trebi comunale nu pot administra după cum se cere nici chiar fondul școlar local”⁹⁴, s-a hotărât ca cele trei fonduri să se concentreze în Năsăud. Pentru ducerea “manipulațiunii respective”, dar și pentru compunerea statutelor pe baza cărora să se administreze fondurile școlare, s-a ales o “comisie mai mică”, alcătuită dintr-un director, în persoana învățătorului Vasile Nașcu, un vicedirector⁹⁵, un percepător, un controlor, un actuar⁹⁶ și 12 asesori.

Se recomanda alegerea primilor cinci funcționari și a unei părți din cei 12 asesori dintre “acei indivizi care se află cu locuința în Năsăud”⁹⁷. Membrii manipulatori li s-a stabilit un onorariu provizoriu de 400 florini pentru director și câte 300 florini pentru vicedirector, percepător, controlor și actuar. Comisia a fost însărcinată cu “esarendarea” dreptului de cârciumărit.

Se poate spune că, prin deciziile adoptate la Conferința din 15 decembrie 1861, s-a proiectat prima modalitate de administrare efectivă a fondurilor grănicerești năsădene, prin comisia mai largă și prin comisia mai mică – cu atribuții mai degrabă administrative.

Fondurile grănicerești au reprezentat pentru zona năsăudeană un stimulator al vieții economice, dar mai ales a celei culturale și școlare. Importantele surse care contribuiau la dezvoltarea acestor fonduri au determinat obținerea unui capital important, pus în slujba luminării populației românești prin școală. În lupta pentru obținerea drepturilor lor, întotdeauna grănicerii au accentuat caracterul privat al fondurilor, fiind singurii care au alimentat aceste fonduri, statul necontribuind cu nimic. Totuși nu se poate neglija rolul statului care a avut meritul de a consolida aceste fonduri prin asigurarea unui cadru legislativ adecvat. Spre deosebire de celelalte comunități conflate din Transilvania, la desființarea instituției de granița năsăudenii au respins ideea divizării și împărțirii între comune a celor două fonduri și le-au pus sub o administrație unică, Comisia administratoare.

⁹³ ANBN, fond *Administrația fondurilor grănicerești*, ds. 88, f. 32.

⁹⁴ *Ibidem*, f. 33.

⁹⁵ Vicedirector = director adjunct.

⁹⁶ Actuar = arhivar.

⁹⁷ *Ibidem*, f. 31.

The Creation of Năsăud Border Regiments Funds

Abstract

Immediately after Năsăud bordering regiments were established, the Court of Vienna took several decisions in order to create the necessary funds for the administration of the bordering districts of Transylvania. These actions were confirmed by the Military Regulations of 1766.

Art. 75 of this act mentioned that the incomes of the Rodna Military District would be directed to the "welfare of Năsăud Regiment and the Province Fund was created and it would be the common property of the border guards".

Another fund created in Năsăud Military District was the Monture Fund, representing the common property of the bordering villages. It was directed to military clothes of the border-guards and included better materials. One should consider that until 1830, when the fund was created, they used to make their uniform at home.

The militarisation of Năsăud border had the greatest impact on education. These effects were most visible after the regiment was suppressed and especially after 1861, when the funds were given back one by one to their right owners.

The greatest defender of these rights was the teacher Vasile Naşcu and the deacon of Năsăud, Macedon Pop, and after 1858 his successor Grigore Moisil.